

Klaus Berger, *Theologiegeschichte des Urchristentums. Theologie des Neuen Testaments*, Tübingen–Basel 1994, Francke-Verlag, ss. 746 (UTB für Wissenschaft: Große Reihe).

Klaus Berger, profesor teologii Nowego Testamentu na wydziale teologicznym (protestanckim) Uniwersytetu w Heidelbergu, jest znany z wielu publikacji. Pracę naukową rozpoczął studiami, w których wytyczył kierunek swoich przyszłych badań. Były to: *Die Gesetzesauslegung Jesu* (1972) i *Die Auferstehung des Propheten und die Erhöhung des Menschensohnes* (1976). W pracach tych K. Berger stwierdził, że chrześcijaństwo jest mocno osadzone w judaizmie. Kolejnym etapem jego pracy naukowej było opracowanie tekstów literatury międzytestamentalnej oraz badanie ich wpływu na chrześcijańską tradycję. Owocem tych badań są przekłady i komentarze pism judaistycznych, jak na przykład *Griechischen Daniel-Teegese* (1976), *Weisheitsschrift aus der Kairoer Geniza* (1989). W licznych artykułach K. Berger starał się wykazać, że w egzegezie Nowego Testamentu należy stosować wyniki badań z zakresu historii judaizmu.

Drugim nurtem badań profesora z Heidelbergu jest metoda egzegezy Nowego Testamentu. Do cennych jego prac z tej dziedziny należą: *Formgeschichte des Neuen Testaments* (1984), *Exegese und Philosophie* (1986), *Hermeneutik des Neuen Testaments* (1988), *Historische Psychologie des Neuen Testaments* (1991) czy interesujące wprowadzenie do metodologii biblijnej w dziele zbiorowym: K. Berger, F. Vouga, M. Wolter, D. Zeller, *Studien und Texte zur Formgeschichte (Texte und Arbeiten zum neutestamentlichen Zeitalter 7)*, Tübingen–Basel 1992.

Theologiegeschichte des Urchristentums jest ukoronowaniem dotychczasowych badań naukowych autora i zarazem syntezą obydwu nurtów: historyczno-religijnego i metodologicznego. K. Berger stwierdza w przedmowie, że nie ma dotychczas całościowego opracowania wczesnochrześcijańskiej teologii. Nie jest to całkowicie słuszne, gdyż w tym samym roku, w którym opublikował on swoje dzieło, ukazały się dwie prace na podobny temat: W. Schmithals, *Theologiegeschichte des Urchristentums: Eine problemgeschichtliche Darstellung* (Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln 1994, ss. 332) i E. Rau, *Von Jesus zu Paulus. Entwicklung und Rezeption der antiochenischen Theologie im Urchristentum* (Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln 1994, ss. 131). Najprawdopodobniej prace te nie były jeszcze znane autorowi w czasie redagowania jego *Theologiegeschichte des Urchristentums*. Praca W. Schmithalsa koncentruje się zasadniczo na teologii Nowego Testamentu, natomiast dzieło E. Raua ma szerszy zakres

i omawia trzy zagadnienia: 1. Helleniści i tradycja Jezusa; 2. Punkt zwrotny w historii Izraela — antiocheńska misja pogan; 3. Aspekty teologii antiocheńskiej i jej recepcja w pierwotnym chrześcijaństwie. K. Berger przyjął jednak bardziej ambitny zakres badań. Według niego granice archaicznego chrześcijaństwa (*Urchristentum*) wyznacza czas formowania się kanonu pism Nowego Testamentu oraz okres bezpośrednio po nim następujący — aż do połowy II w. po Chr. włącznie. Okres ten obejmuje nowotestamentalne apokryfy oraz pisma Ojców Kościoła („die Schriften der Apostolischen Väter”, s. 3).

Książka nosi podtytuł: *Theologie des Neuen Testaments*. Podtytułu takiego nie usprawiedliwia jednak treść dzieła. Nie jest ono bowiem związane z teologią Nowego Testamentu w klasycznym rozumieniu, gdyż wykracza zakresowo poza obszar badań przyjęty tradycyjnie w teologiach Nowego Testamentu. Autor uzasadnia jednak tytuł swego dzieła i określa różnice pomiędzy dotychczasowym pojmowaniem teologii Nowego Testamentu, a własnym opracowaniem w następujący sposób:

„Zawsze problemem tych teologii był podział i zarazem pytanie o jedność i jednolitość teologicznych koncepcji Nowego Testamentu. Jeżeli materiał porządkowano według wyznania wiary lub pojęć, wówczas powstawał anachroniczny podział, oparty na strukturze tematycznej. Jeżeli natomiast trzymano się wielkich teologicznych koncepcji (jak na przykład «Paweł» lub «Jan»), wówczas pozostawał nierozwiązany problem jednolitości tych planów []. Przedłożony tutaj plan jest konsekwentną realizacją programu W Wredego, to znaczy ma na uwadze rozwój historyczny” (s. 3).

Historyczne spojrzenie na Nowy Testament narzuciło autorowi plan jego dzieła. Składa się ono z 19 części. Dwie pierwsze mają charakter wprowadzący. W pierwszej K. Berger podaje podstawowe informacje metodologiczne, jak pojęcia, liturgiczno-teologiczne modele, fundamenty instytucjonalne itp. Druga — prezentuje szkic teologii Nowego Testamentu. Autor, poczynając od starotestamentalnych fundamentów, próbuje nakreślić obraz Boga, eschatologię, chrystologię, soteriologię i sakramentologię archaicznego Kościoła oraz pokazać jego doświadczenia w dziedzinie mistyki i ruchów charyzmatycznych. W kolejnych siedemnastu częściach K. Berger omawia formowanie się pojęć teologicznych w najważniejszych ośrodkach pierwotnego Kościoła, według następującego schematu geograficznego: Jerozolima — Antiochia — Efez — Egipt. Całość uzupełnia zestawienie cytatów Nowego Testamentu, *Ewangelii Tomasza* oraz *Didache*, a kończy skorowidz rzeczowy. Wykaz literatury i przypisy zostały ograniczone do minimum. Autor podaje tylko podstawową literaturę na początku niektórych paragrafów, a przypisy umieszcza bardzo rzadko.

K. Berger zgromadził w swojej książce ogromną ilość materiału. Starał się bardzo drobiazgowo naświetlić możliwie wszystkie aspekty wczesnochrześcijańskiej teologii, nie wyłączając Nowego Testamentu. Posługuje się przy tym — podobnie jak w innych swoich pracach — trudnym, bardzo zwięzłym stylem, z którego tylko bardzo uważny czytelnik potrafi wydobyć głębokie treści.

Autor usiłował uchwycić istotne problemy teologiczne poszczególnych ośrodków archaicznego Kościoła i pokazać linie ich rozwoju. Jako przykład tej metody można wskazać linie rozwoju idei chrztu w najstarszym Kościele palestyńskim (s. 127–128):

- 1) w pierwszej fazie formą chrześcijańskiej inicjacji był chrzest z wody na odpuszczenie grzechów;
- 2) pogłębienie idei odpuszczenia grzechów przez chrzest następuje za pośrednictwem Ducha Świętego i na mocy zbawczej śmierci Jezusa Chrystusa;
- 3) „schrystianizowanie” tradycji judaistycznej na temat nawrócenia — pojęcia nowe

narodzenie, nowe życie, nowe stworzenie połączono z ideą współzmartwychwstania z Chrystusem;

4) podobnie jak judaistyczne obrzezanie chrzest nabiera charakteru przypieczętowania osiągniętego stanu zbawienia.

Następnie autor wskazał wspólne punkty pojęć i problemów teologicznych związanych z poszczególnymi ośrodkami. Wystarczy tu przykładowo wspomnieć:

1) problematykę związaną z Listem św. Jakuba (s. 165–173): List św. Jakuba a teologia Pawła (par. 93); List św. Jakuba a tradycja synoptyczna (par. 94); List św. Jakuba a *Corpus Joanneum* (par. 95);

2) dziesięć paragrafów poświęconych wspólnym poglądom Pawła i Jana (s. 224–242);

3) całą część IX, w której autor zestawia teologię Pawła z tradycją synoptyczną, źródłem Q i 1 P (s. 310–347) itp.

Idee teologiczne analizuje autor z perspektywy tła sytuacyjnego (*Sitz im Leben*). Na szczególną uwagę zasługują tu paragrafy poświęcone hellenistom (par. 74–84), sytuacji rzymskich chrześcijan przed redakcją Listu do Rzymian (par. 91), historyczne uwarunkowania formowania się pojęcia apostołatu (par. 99), historia judaistycznego obrzezania w chrześcijańskiej teologii I w. po Chr. (par. 155). Szereg problemów teologicznych wyłoniło się w archaicznym Kościele w konfrontacji z błędnymi poglądami. Omówienie tych błędów, jak na przykład doketyzmu (par. 546), czy gnostycyzmu (par. 711) znacznie poszerza spektrum badań.

Badając historię wczesnochrześcijańskiej teologii K. Berger postawił pytanie, jak należy wytłumaczyć zbieżności i podobieństwa pomiędzy różnymi teologiami tego okresu i hipotetycznie proponuje trzy możliwe modele:

1) literacka zależność od jednego wspólnego źródła;

2) „historia oddziaływania” (*Wirkungsgeschichte*) jednego pisma lub autora;

3) trzeci, nieznanany model jedności.

Niestety, czytelnik na próżno stara się uchwycić, co rzeczywiście łączy wszystkie teologie pierwotnego Kościoła. Autor nie daje odpowiedzi na to pytanie. I właściwie nie należy mu się dziwić, gdyż traktuje on Nowy Testament wyłącznie jako dzieła literackie, pisma, które należy badać tylko metodą krytyki literackiej. Pism Nowego Testamentu i zawartej w nich teologii nie można jednak oceniać tylko z punktu widzenia metod literackich. Są to przecież pisma natchnione, powstałe w Kościele pod wpływem Ducha Świętego, którego działania nie można objąć kryteriami badań naukowych. Autor przeoczył więc fakt, że podstawowym źródłem jedności archaicznego Kościoła i jego teologii jest Duch Święty, działający poprzez hagiografów oraz bezpośrednio w życiu pierwotnego Kościoła. Jak inaczej można wytłumaczyć na przykład fakt, że różne, niezależne wówczas administracyjnie ośrodki chrześcijańskie przyjęły tylko cztery Ewangelie, uznane za kanoniczne, a odrzuciły teksty apokryficzne, choć nie było jeszcze ani centralnej władzy w Kościele, ani też soborów zajmujących się kanonem Pisma świętego.

W całości jednak *Theologiegeschichte des Urchristentums* K. Bergera należy ocenić pozytywnie. Jest to dzieło wartościowe przede wszystkim ze względu na bogaty materiał źródłowy. Może ono stanowić niezawodną pomoc zarówno dla egzegety Nowego Testamentu, jak też dla patrologa — pod warunkiem, że będą krytyczni wobec też autora.

Ks. Janusz Czerski